

OSMANLI KADINLARI ARASINDA MODANIN YAYGINLAŞMASINDA BİR ARAÇ OLARAK BİÇKİ-DİKİŞ

Mine DEMİR*

Özet

Tanzimat dönemine kadar geleneksel roller ile çevrelenen Osmanlı kadını, yasalar tarafından belirlenen ve “makarr-ı nisvan”¹ olarak adlandırılan mutfak, kuyubaşı ve avlulardan ibaret bir sosyal alan içinde yaşamını sürdürdü. En önemli meşguliyet alanı, kendisinden ziyade ailesinin ihtiyacını karşılamak üzere dikiş, nakış ve aşçılık gibi geleneksel olarak kadınlara ait olduğu kabul edilen uğraşlardı. Kadınların evin büyük hanımlarından öğrendikleri bu meziyetlerden biri olan dikiş dikmek, Tanzimat sonrasında kentli kadının modayı takip edebilmek adına kullandığı bir araç haline gelecektir. Bu yoldaki en önemli yol gösterici ise 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yaygınlaşmaya başlayan kadın dergileri olacaktır.

Okuma yazma oranının çok düşük seviyede olduğu ve bu yayınlara ulaşabilenlerin sınırlı sayıda olduğu göz önünde tutulmakla birlikte; dergilerin Avrupa modalarını kadınların ilgi ve merakını cezbedecek şekilde sunmaları, moda olgusunun daha geniş kesimlerce kabul görmesine imkân sağladı. Bilhassa, dergilerde kıyafetlerin nasıl dikileceğine dair dikiş tekniklerine yer verilmesi toplumun tüm kesimleri için yeni modaları ulaşılabilir kılmıştır. Bu çalışmada, Osmanlı toplumuna moda olgusunun yayılmasında Osmanlı kadın dergilerindeki dikiş dikmeyi teşvik edici yazıların katkısına değinilecektir. *Hanımlara Mahsus Gazete, Süs, İnci, Yeni İnci, Mehasin, Türk Kadını, Kadınlık, Resimli Ay, Asri Türkiye Mecmuası, Kadınlar Dünyası* dergileri ve *İkdam* gazetesindeki yazılardan yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Kadını, Dikiş Dikmek, Moda, Kadın Dergileri, Tanzimat ve II. Meşrutiyet Süreci.

SEWING-STITCHING AS A TOOL IN THE WIDESPREAD OF FASHION BETWEEN OTTOMAN WOMEN

Abstract

The Ottoman woman, surrounded by traditional roles until the Tanzimat period, continued her life in a social area consisting of kitchens, wells and courts called "makarr-ı nisvan". The most important areas of occupation were traditionally regarded as belonging to women, such as sewing, embroidery and cookery. Stitch

* Arş. Gör., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Mecelle’de kadınların yasal olarak bulunmasında sakınca olmayan yerler, kadınlara ait yerler. Mehmet Ö. Alkan, “Tanzimat’tan Sonra ‘Kadın’ın Hukuksal Statüsü ve Devletin Evlilik Sürecine Müdahalesi Üzerine”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 50, Yaz 1990, s.88.

sewing, one of these occupation that women learn from the great ladies of the house, will become a tool that the urban woman uses after the Tanzimat in order to follow the fashion. The most important guide on this road is women's magazines.

Considering that the literacy rate is at a very low level and that the access to these publications is limited, the European fashion of the magazines to attract women's interest and curiosity, allowed the wider acceptance of the fashion scene. The magazines have to allocate room for sewing techniques, especially about how to sew clothes, new patterns are available for all sections of the society. In this study, the contribution of encouraging writings in the women's magazines will be mentioned in the dissemination of fashion sense to the Ottoman society. *Hanımlara Mahsus Gazete, Süs, İnci, Yeni İnci, Mehasin, Türk Kadını, Kadınlık, Resimli Ay, Asri Türkiye Mecmuası, Kadınlar Dünyası* ve *İkdam* journal articles will be used.

Keywords: Ottoman woman, Stitch sewing, Fashion, Woman's magazines, Tanzimat and II. Constitutionalism period.

Giriş

Dikiş dikmek, Osmanlı kadınlarının çocukluktan itibaren öğrenmiş oldukları meziyetlerden biriydi. Neredeyse bütün kadınlar, evin büyük hanımlarından aldıkları eğitim sayesinde kendisinin ve ailesinin ihtiyacını karşılayabilecek kadar dikiş bilgisine sahiptiler. Tanzimat'la birlikte yeni yaşam tarzının Osmanlı kadını üzerinde yarattığı beklentiler, bu bilginin farklı bir amaç için kullanılmasına sebep oldu. Dış görüntüsüyle Avrupalı hemcinslerine benzemeye çalışan kadınlar, artık sadece ihtiyaçlarını karşılamak için değil son modayı takip edebilmek adına dikiş dikmeye yöneldiler. Merak ve özentili ile başlayan batıya uygun giyinme çabası, belli bir süre sonra modernleşmenin ve saygınlık kazanmanın en açık göstergesi durumuna gelecektir.² Öncelikle erkekler arasında başlayan bu anlayış, saray hanımlarını ve İstanbul'un yüksek tabakaya mensup hanımlarını etkisi altına alarak moda kavramının Osmanlı toplumunda kabul görmesine zemin hazırladı.³ Özellikle İstanbul hanımları Avrupa modalarını daha yakından takip ederek son modaya uygun kıyafetlere sahip olabilmenin yollarını aradılar. Üst tabakaya mensup kadınlar kıyafetlerini yüksek maliyetlerle "modsitra"⁴ denilen Rum ve Ermeni terzilere diktirerek modayı takip

² Namık Sinan Turan, "Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar" *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, 2013/1, s.103.

³ Anastasia Falierou, "Giyim Kuşamda Değişim: Adres, Paris Modası idi", *Popüler Tarih*, Sayı 74, Ekim 2006, s.46-47.

⁴ Zafer Toprak, "Tesettürden Telebbüse ya da Çarşaf veya Elbise – 'Milli Moda' ve Çarşaf", *Tombak*, Sayı 19, Nisan 1998, s.52.

ederken; toplumun genelini oluşturan mütevazı Osmanlı kadınlarının modaaya ayak uydurmalarının yolu kendi dikişlerini dikmekten geçecektir. Bu konuda kadınların en büyük yardımcısı, dönemin kadın dergileridir.⁵

Edebiyattan sanata, tarihten ev idaresine kadar pek çok konunun ele alındığı kadın dergilerindeki haberler, fotoğraflar, görüşler şehirli Osmanlı kadınının ilgisini ve merakını çekerek yeni modaların rağbet görmesine zemin hazırladı.⁶ Modern insan ne giyer, ne düşünür, nasıl davranır, nelerle ilgilenir sorularının cevapları, dergi ve gazetelerde bir nevi hazır olarak sunuldu. “Kişilerin giyim anlayışını, zevk ve beğenilerini, mensup oldukları ya da olmak istedikleri toplumun davranış, adet, tarz ve biçimlerini yansıtan moda kavramı”,⁷ basın yayın faaliyetleri yoluyla Osmanlı toplumuna yerleşmeye başladı. Dergilerde giyim-kuşam-aksesuar-saç-makyaj gibi pek çok konuda bilgiler verilmesiyle, Avrupa’nın son modaları kolay bir şekilde Osmanlı kadınının gözleri önüne serildi. Avrupa’da ve özellikle Paris’teki moda dergilerinde yer alan modeller, giysi kalıpları, biçki dikiş terimleri Osmanlı kadın dergilerinde yayınlanarak Osmanlı hanımın beğenisine sunuldu.⁸ Artık üst tabakadaki hanımlar gibi orta halli ailelere mensup ev hanımları da Paris’ten örnek alınan modelleri hayranlıkla inceleyerek, bu

⁵ Kadın dergilerine dair en kapsamlı araştırma, Kadın Eserleri Kütüphanesi tarafından yapılan bibliyografya çalışmasıdır. Araştırmaya göre, İstanbul kütüphanelerinde yer alan 1869–1927 yılları arasında yayınlanmış 38 Türkçe kadın dergisi bulunmaktadır. Bunlar: Aile, Âlem-i Nisvan, Âsâr-ı Nisvan, Âyine, Bilgi Yurdu Işığı, Çalikuşu, Demet, Diyane, Erkekler Dünyası, Ev Hocası, Firuze, Genç Kadın, Hanım, Hanımlar, Hanımlar Âlemi, Hanımlara Mahsus Gazete, Hanımlara Mahsus Malumat, İnci/Yeni İnci, İnsaniyet, Kadın (İstanbul), Kadın (Selanik), Kadınlar Âlemi, Kadınlar Dünyası, Kadınlık/Kadın Duygusu, Kadınlık Hayatı, Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu, Mehasin, Musavver Kadın, Mürüvvet, Parça Bohçası, Seyyale, Siyanet, Süs, Şükûfezar, Terakki, Türk Kadını, Vakit Yahud Mürebbi-i Muhadderat’dır. Kadınlara dergilerinin ilk örneğini 15 Haziran 1869 tarihli Terakki-i Muhadderat, son örneğini 1 Ağustos 1927 tarihini taşıyan Kadın Yolu dergisi oluşturur. *İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869–1927)*, Yay. Haz. Zehra Toska, Serpil Çakır, Tülay Gençtürk, Sevim Yılmaz, Selmin Kurç, Gökçen Art, Aynur Demir Direk, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayını: 5, İstanbul: Metis Yayınları, 1993; Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1999, s.23; Emel Aşa, *1928’e Kadar Türk Kadın Mecmuaları*, İstanbul Ü. SBE. Türk Dili ve Edebiyatı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989.

⁶ Aynur Demirdirek, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*, Ayizi Kitap, Ankara, 2011, s.10.

⁷ Fatma Barbarosoğlu, *Moda ve Zihniyet*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013, s.23,27.

⁸ “İstanbul ve Taşra Karielerimize Hizmetimiz-Terzihanemiz”, *Hanımlara Mahsus Gazete (HMG)*, Sayı 19, 23 Teşrin-i Evvel 1331/4 Kasım 1895, s.2; İkdâm’da yer alan moda sütunları Paris muhabirlerinden alınan mektuplara göre şekillenerek, Avrupa’daki modellerden örnekler verilmiştir. “Moda meseleleri”, *İkdâm*, 10 Teşrin-i evvel 1921, s.5.

giysilere ulaşabilmenin hayalini kuruyorlardı. Dergi sayfalarında yer alan, biçki-dikiş tekniklerinin anlatıldığı, *patron*⁹ denilen giysi kalıplarının verildiği moda sayfaları sayesinde, artık tüm hanımlar beğendikleri elbise modellerini evlerinde kolayca dikebileceklerdi. Böylece üst sınıfın tekelinde kalan moda algısının toplum geneline yayılmasına imkân sağlandı.

1- Osmanlı Kadın Dergilerinde Biçki-Dikişin Yeri

Tanzimat sonrasında yayınlanmaya başlayan II. Meşrutiyet'in ardından sayıları giderek artan kadın dergileri ve gazetelerinde, terziliğe dair biçki-dikiş tekniklerinin verildiği sütunlara sıkça yer ayrılmıştır. Bu dergi ve gazeteler, son moda olarak sundukları modellere ve dikim tekniklerine geniş yer ayırarak yeni modaların kabul görmesine ortam hazırladılar. Dergilerde “*son moda, yılın modası, ilkbahar ya da sonbahar modası, yeni modeller*” gibi başlıklarla¹⁰ sunulan yeni modeller, nasıl dikileceklerine dair tüm ayrıntısının tarif edildiği biçki ve dikiş teknikleriyle birlikte verildi. Kolay ve pratik dikiş dikmeye yardımcı olan giysi kalıplarının gazete yoluyla okuyuculara ulaştırılması, hiç dikiş bilmeyenlerin dahi rahatlıkla dikişlerini dikebilmelerine olanak sağlamıştı. Patronlar hazır olarak sunulduğu gibi, okuyucuların talepleri doğrultusunda beden ölçülerine göre hazırlanıp posta yoluyla okuyucuların evlerine gönderiliyordu.¹¹ Pek çok kadın bu sütunları takip ederek sahip olunması zor gibi görünen giysilere ucuz bir maliyetle kolaylıkla sahip olabilmıştır. Bu şekilde modayı takip ettikleri gibi, yüksek

⁹ Dikilecek bir şeydeki çeşitli parçaların şekline göre hazırlanmış olan ve biçki yapılırken kumaş, deri vb.nin üzerine konarak aynı şekilde biçilmesini sağlayan kâğıt ve bezlere verilen isim. İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Cilt 3, İstanbul: Mas Matbaacılık, 2005, s. 2472.

¹⁰ “Son Moda Teciliyatı”, *Süs*, Sayı 1, 16 Haziran 1339/1923, sayfa 9; “Haftanın Modası”, *Süs*, Sayı 1, 16 Haziran 1339/1923, s. 9; “Sonbahar Çarşaf Modelleri”, *İnci*, Sayı 1, Mart 1919, son sayfa; “İlkbahar Modası”, *İnci*, Sayı 3, 1 Nisan 1919, son sayfa; “Moda: Kışlık Mantolar”, *İnci*, Sayı 11, 1 Kanuni Evvel 1919, s.19; “Son Moda”, *Süs*, Sayı 18, 13 Teşrin-i evvel 1339/1923, s. 5; “Son Moda”, *Süs*, Sayı 27, 15 Kanun-ı evvel 1339/1923, s.9.

¹¹ 1909'da Mehasin dergisi patron çizimi için 5 kuruş, 1923 yılında *Süs* dergisi bahar patronları için 15 kuruş, 1924 yılında *Resimli Ay* dergisi İstanbul için 3, taşra için 5 kuruş ücret talep etmiştir. *Mehasin*, Sayı 10, 30 Ağustos 1325/13 Eylül 1909, s.723, 731; “Hanım Makine Başında”, *Süs*, 30 Haziran 1339/1923, Sayı 3, s.13. “Çarşaf ve Elbise Modelleri”, *Resimli Ay*, Sayı 2, 31 Şubat 1339/ 29 Şubat 1924, s.33.

maliyetli yabancı ürünler yerine kendi ürettikleri giysileri kullanarak İttihatçıların milli iktisat politikalarına destek veriyorlardı.¹²

Her fırsatta hanımların dikiş bilgisine sahip olmasının önemi ve gerekliliği vurgulanarak¹³ “*bu elbiseyi kendiniz dikebilirsiniz*”,¹⁴ “*az dikiş dikmesini bilip de elbisesini kendi dikmek isteyen hanımlara kolay numuneler*”¹⁵ şeklinde söylemlerle dergi okuyucuları dikiş dikmeye özendirilmiştir. Aşağıda yer alan satırlar dönem dergilerinin pek çoğunda tekrar edilmekteydi:

*Biraz dikiş dikmesini bildiği halde henüz bir elbise biçip dikmeyen hanım efendilere bir teshilat olmak üzere, bu nüshadan itibaren bazı modellerimizin patronlarını kendilerini tedarik etmek üzere teşebbüsde bulunduk. Bu cümleden olmak üzere bu nüshada bir elbise ile bir ceket modelinin patronlarını hazırladık. Bunları beğenip kendileri için tecrübe etmek arzusunda bulunan hanım efendilere, nasıl yapılacaklarını tarif ve izah için şu sütunları dikkatle okumalarını rica ederiz. Tarifati takip ve tatbik eden hanım efendilerin hiç zahmet çekmeksizin bu modelleri kendileri için hazırlayarak dikebileceklerini ikmal-i cesaretle temin ederiz. Bir tecrübe buyurulsun.*¹⁶

Osmanlı toplumunda bir erkekten evin geçimini sağlamasını beklemek ne kadar doğalsa bir kadından dikiş dikmeyi bilmesini beklemek o kadar tabii görülmüştür.¹⁷ “*Hanım kızlara son derece lazım bir iş*” olarak anlatılarak; çocuklara altı yedi yaşına geldiğinde iğne tutmayı göstermek gerektiği, okula başlayan kızlara ilkokul birinci sınıftan itibaren bu becerinin kazandırılmasının faydalı olacağı üzerinde durularak bir program dâhilinde öğretilmesi gerektiği tavsiye edilmiştir.¹⁸

¹² “Mamulât-ı Dahiliye İstihlâkı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesinin Terzihanesi” *Siyanet*, Cilt 1, Sayı 1, 26 Mart 1914, s.15; Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul:Doğan Kitap, 2012.

¹³ “Dikiş ve Tabahat”, *Mehasin*, Kanun-i sani 1324/1908, Sayı 5, s.371 -373.

¹⁴ “Çarşaf ve Elbise Modelleri”, *Resimli Ay*, Sayı 2, 29 Şubat 1924, s.33.

¹⁵ “Son Moda Teciliyatı”, *Süs*, Sayı 1, 16 Haziran 1339/1923, s.9.

¹⁶ “Hanım Makine Başında”, *Süs*, Sayı 3, 30 Haziran 1339/1923, s.13.

¹⁷ “Dikiş ve Tabahat”, *Mehasin*, Kanun-i sani 1324/1908, Sayı 5, s.371 -373.

¹⁸ “El işleri, Dikiş”, *Kadınlar Dünyası*, Sayı 105, 17 Ağustos 1329/1913, s.15.

Biçki-dikişe dair yazıların yer aldığı ilk kadın dergisi, 1895'te çıkarılan *Hanımlara Mahsus Gazete*'dir.¹⁹ Pek çok kadın yazarın yazın dünyasına katılmasına öncülük eden dergi, ilk sayısından itibaren çeşitli kıyafet modellerine ve dikiş tekniklerine yer ayırmıştır.²⁰ Karakışla'nın tespitine göre Osmanlı kadın dergileri arasında biçki-dikiş konusuna en fazla ağırlık veren süreli yayındır.²¹ "İlave" adıyla yayınladığı²² ek sayfalarında "yeni elbise modelleri, moda üzerine yapılan yorumlar,²³ örnek modellerin tarifleri,²⁴ çocuklar için elbise patronları²⁵ moda örneklerinin tarifati²⁶, elişleri- dikiş²⁷, moda ve biçim²⁸" gibi başlıklarla makaleler yer almaktaydı.

¹⁹ Başyazarı ve yazı kadrosunun tamamına yakını kadın olan dergi, 13 yılda 604 sayı yayım yaparak en uzun soluklu kadın gazetesi olacaktır. Seval Akpınar, "Basın Tarihi: İlk Kadın Gazetesi: Hanımlara Mahsus Gazete", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 16, Ocak 1965, s.30.

²⁰ *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 1, 19 Ağustos 1311/ 31 Ağustos 1895, s.5; Serpil Çakır, *a.g.e.*, s.31; Demirdirek, *a.g.e.*, s.19-25; Barbarosoğlu, *a.g.e.*, s.149.

²¹ Yavuz Selim Karakışla, *Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923)*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2014, s.22.

²² Hanımlara Mahsus Gazete'nin çıkış gayesi verilirken moda ile ilgili olarak şunlar söylenir: "Avrupa modalarını takip etmek istemeyiz. Fakat bunlar içinde sade ve muvafık gördüğümüz örnekleri ara sıra nakletmeyi ve hele işlerine dair zarif örnekleri ara sıra nakletmeyi ve hele el işlerine dair zarif örnekler vermeği kesim ve dikim hakkında usul göstermeği münasip addettik. Bunlar gazetemizde ayrıca ilave ek olarak takdim edilecektir." "Meslek", *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 1, 19 Ağustos 1311/31 Ağustos 1895, s.2-3.

²³ "Moda Hakkında Bir İki Söz", *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 4, 31 Ağustos 1311/12 Eylül 1895, İlave; "Moda Resimleri Tarifati", *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 7, 11 Eylül 1311/ 23 Eylül 1895, ilave.

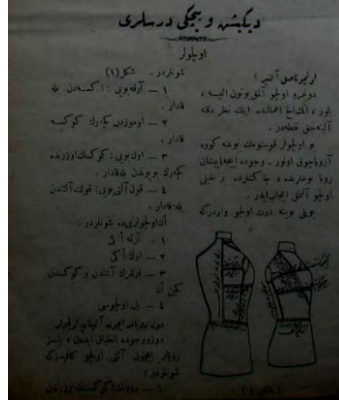
²⁴ "Örneklerin Tarifati", *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 4, 31 Ağustos 1311, ilave.

²⁵ "Küçük Kız ve Erkek Çocuklar İçin Libaslar", *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 7, 11 Eylül 1311, ilave.

²⁶ *HMG*, Sayı 8, 14 Eylül 1311/ 26 Eylül 1895, ilave; *HMG*, Sayı 9, 18 Eylül 1311/30 Eylül 1895, ilave; *HMG*, Sayı 10, 21 Eylül 1311/ 3 Ekim 1895, ilave; *HMG*, Sayı 11, 25 Eylül 1311/ 7 Ekim 1895, ilave; *HMG*, Sayı 12, 28 Eylül 1311/10 Ekim 1895, ilave; *HMG*, Sayı 13, 2 Teşrin-i evvel 1311/14 Ekim 1895, ilave; *HMG*, Sayı 15, 9 Teşrin-i evvel 1311/21 Ekim 1895, ilave.

²⁷ "Elišleri: Dikiş", *HMG*, Sayı 104, 13 Mart 1312/25 Mart 1896, s.7; "Elišleri", *HMG*, Sayı 106, 27 Mart 1312/ 8 Nisan 1896, s.7.

²⁸ "Moda ve Biçim", *HMG*, Sayı 118, 26 Haziran 1313/8 Temmuz 1897, s. 7; *HMG*, Sayı 121, 17 Temmuz 1313/29 Temmuz 1897, s.8; *HGM*, Sayı 124, 7 Ağustos 1313/19 Ağustos 1897, s.8; *HMG*, Sayı 126, 21 Ağustos 1313/2 Eylül 1897, s.8; *HMG*, Sayı 127, 28 Ağustos 1313/9 Eylül 1897, s.8. Derginin 127, 128, 130, 131, 133, 138. sayılarında benzer yazılara yer verilmiştir.

Kaynak: “Hanım Makine Başında”, *Süs*, Sayı 3, 30 Haziran 1339/1923, s.13; *Asri Türkiye Mecmuası*, Sayı 4, 15 Ocak 1927, s.12.

Hanımlara Mahsus Gazete, kadınların dikiş dikerek modayı takip edebilmesi noktasında, kendisinden sonra gelecek kadın dergilerine örnek teşkil edecektir. Dergilerde yer alan elbise modellerinin ve giysi kalıplarının temin edildiği kaynaklar ya da kimler tarafından hazırlandığı belirtilmese de Avrupa’daki benzer yayınlardan örnek alındığı çoğu zaman dile getirilmiştir.²⁹ “Paris tuvaletleri³⁰, Paris’teki büyük mağazaların ürün kataloglarında yer alan modeller³¹, Paris’te ünlü düğünlerde giyilmiş gelinlikler³²” gibi başlıklarla modanın merkezi durumunda olan Paris’ten örneklerle sıkça yer verilmiştir. Siyaset, kadın, feminizm vb. konulu makalelerde yazarının imzası bulunurken bu köşeleri hazırlayanlar, tabiri caizse “moda editörleri” çok nadir açıklanmıştır. Örneğin Hanımlara Mahsus Gazete’ de terzilikle ilgili yazıların çoğu Gülistan İsmet tarafından kaleme alınmıştır.³³ Kendisi de bir terzi olan Gülistan İsmet, Hanımlara Mahsus

²⁹ “Moda-nakış-biçim”, *HMG*, Sayı 1, 19 Ağustos 1311/31 Ağustos 1897, ilave; “Paris’ten Getirttiğimiz Elbise Modelleri”, *Resimli Ay*, Sayı 5, Haziran 1340/1924, s. 32.

³⁰ “Paris Tuvaletleri”, *Mehasin*, Sayı 3, 31 Teşrin-i evvel 1324/ 13 Kasım 1908, s.158.

³¹ “Bu iki resim Paris’de büyük Pernitan mağazalarının yaz mevsimi için tab ettiği katalogta en mergub moda müsabakası olmak üzere ilave ettiği muhtelif kıyafetler arasında ihraz-ı mükâfat etmişlerdir.” “Son Moda”, *Süs*, Sayı 18, 13 Teşrin-i evvel 1339/1923, s. 5.

³² “Yeni Moda-Paris’te Birkaç Gelin Kıyafeti”, *Süs*, Sayı 6, 21 Temmuz 1339/1923, s.8.

³³ Karakışla, *a.g.e.*, s.68; Arnavutköy Amerikan Kız Kolejinden mezun olan ilk Müslüman Türk kızı olan Gülistan İsmet Tevfik, “Saraylı” bir şahsın kızıdır ve Osmanlı sarayında, saray geleneklerine göre yetişmiştir. 1890’da mezun olduktan sonra öğretmenlik yapmış ve Türkçe kadın dergileri için yazılar yazmıştır. Fatma Acun, “Arnavutköy Amerikan Kız Koleji Mezunları ve Meşhurları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 11, Sayı 22, (Güz 2015) s. 417-442, s.433.

Gazete'nin 334. ile 361. sayıları arasında “*Kendi Kendine Terzilik-Biçki Dersleri*” başlıklı on altı bölümlük bir yazı dizisi hazırlamıştır.³⁴ Aynı şekilde 1914-1915 yıllarında çıkarılan *Kadınlık* adlı derginin 5. sayısından 12. sayısına kadar *Vedide* imzasıyla “*Terzilik*” başlıklı yazılarda dikiş teknikleri anlatılmıştır.³⁵

Modellerin dikilmesini kolaylaştırmak ve hanımları cesaretlendirmek için yapılması gereken tüm işlemler adım adım anlatılmıştır. Örneğin; bir ceket bir de elbise modelini giysi kalıplarına göre dikmek isteyen okuyuculara şu şekilde tarif sunulmuştur:

Ceket için tarif: 137 santim eninde bir kumaştan 1 metre 75 santim kâfidir. 137 santim eninde kumaşı kenar kenara dolanı olarak katlayınız. Ceketin arkası ile yakayı katlanmış kenara önün parçasını kumaş kenarına ve diğer parçaları da şekilde görülen mahallere vaz' ediniz. Yaka ile kol kapaklarının iç kısmını şekilde gölgeli olarak gösterildiği vechle kesiniz. Şekilde noktalı hatlarla gösterildiği vechle göğüs reverlerini omuz ciheti 5 ve etek ciheti 10 santim olarak nisbi bir surette ve biçki parçalarından ön parçayı rehber-i ittihaz ederek, kesiniz. Kezalik şekilde noktalı hatlarla gösterildiği vechle ön bandajlarını 13 santim eninde ve arka için 24 ve ön için 40 santim dolunda olarak kat' ediniz.³⁶

Modeller genellikle numaralandırılarak tanıtılmış; giysinin ismi, kullanılan kumaş türü, yapılan süsleme ya da işleme hakkında bilgiler verilmiştir. Yukarıda yer alan, *İnci* dergisinin “1919 Çarşaf Modelleri” başlığıyla tanıttığı kıyafetler hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

³⁴ Gülistan İsmet, “Kendi Kendine Terzilik-Biçki Dersleri [1]”, *HMG* Sayı 334, 11 Teşrinievvel 1317/24 Ekim 1901, s.1-3; Gülistan İsmet, “Kendi Kendine Terzilik-Biçki Dersleri [16]”, *HMG*, Sayı 361, 2 Mayıs 1318/15 Mayıs 1902, s.3-4.

³⁵ Vedide, “Biçki ve dikiş”, *Kadınlık*, Sayı 5, 3 Nisan 1330/1914, s.12-13; Vedide, “Terzilik”, *Kadınlık*, 3 Mayıs 1330/1914, Sayı 9, s.12-13; Vedide, “Terzilik”, *Kadınlık*, 10 Mayıs 1330/1914, Sayı 10, s.14-15; Vedide, “Terzilik”, *Kadınlık*, 17 Mayıs 1330/1914, Sayı 11, s.15; Vedide, “Terzilik”, *Kadınlık*, 24 Mayıs 1330/1914, Sayı 12, s.11-12.

³⁶ “Hanım Makine Başında”, *Süs*, Sayı 3, 30 Haziran 1339/1923, s.13.

Kaynak: “1919 Çarşaf Modelleri”, *İnci*, Sayı 1, 1 Şubat 1919, son sayfa.

1. *Kostüm tayyör. Kumaş gabardin beş kırma önde beş kırma arkada. Yaka, kol kapakları, kemer şarmöz, işlemeli iki renk kloş ipekli işlenecek, başlık kısa ve yuvarlak yapıp tayyörün içine girecek.*
2. *Kostüm tunik, kumaş kazmir. Kemer kadife*
3. *Kostüm tayyör krep döşin. Jaket, garnitür ipek şerit beş parmak genişlik.*
4. *Çarşaf, kumaş şarmöz, fistan bütün kırma, pelerin uzun kemerle birbirine dikilmiş, kemer kadife, baş kesik biçilip sonradan pelerine ilave edilecek.*
5. *Kostüm tayyör. Kumaş pot idare, yakalık arkası, kol kapakları kemer kadife.*³⁷

Hanımların evlerinde dikiş dikebilecek duruma gelmelerinde dikiş makinelerinin yaygınlaşmasının etkisi büyüktür. Hanımlar için hem tasarruf yapabilmenin hem de modayı takip edebilmenin en kolay yolu dikiş makinesi sahibi olmaktan geçiyordu. Biçki, dikiş, nakış işleri dikiş makineleri sayesinde fabrikalardan evlere taşınıyordu.³⁸ Kadın dergilerinde dikiş

³⁷ “1919 Çarşaf Modelleri”, *İnci*, Sayı 1, 1 Şubat 1919, son sayfa.

³⁸ Osmanlıya getirilen ilk dikiş makinesi, 1851’de Amerika’da üretilip, tekstil sektöründe tüm dünyada hâkim duruma gelen Singer dikiş makinesidir. 1800’lerin sonunda Osmanlı kentlerinde satış yapmakta olduğu ve pek çok eve girdiği bilinmektedir. Firma dikiş kursları açmış, terzihanelere düşük ücretle makineler satmış, genç kızlar için küçük ölçekli minyatür makineler üretmiştir. *Singer Dikiş Makineleri Usul İstimaline Havi Talimatname*, 13 Kanun-ı evvel 1882, s.1.

makinelerinin reklamlarına sıklıkla yer ayrılmıştır. Osmanlı piyasasındaki dikiş makineleri arasında en büyük pazar payına sahip olan Singer firması, verdiği reklamlarla kadınları dikiş dikmeye özendirmele kalmıyor, dikiş ve nakış eğitimi üzere kurslar da açarak farklı faaliyet alanları sunuyordu.³⁹

Kaynak: "Singer Dikiş Makineleri", *İnci*, Sayı 11, 1 Kanuni Evvel 1919, s.19.

Dergilerde yer alan moda ve biçki-dikiş yazılarıyla Osmanlı kadınlarının modaya olan ilgisi gün geçtikçe artarak belli bir kesimin tekelinde gibi gözükken moda algısı geniş kesimlere yayılmaya başlamıştır.

2- Yeni Modaların Yaygınlaşma Aracı Olarak Biçki-Dikiş Eğitimi

Moda kavramı, dar anlamda kılık kıyafet üzerindeki değişimi içermekle birlikte belli bir grubun diğerinden farklılaşmasının veya üstünlük sağlamanın aracıdır.⁴⁰ Kişi belirli bir kıyafeti giyerek bir topluluğa ait olduğunu ifade edebildiği gibi tam tersine kurallara uymayı reddederek o topluluğa ait olmak istemediğini de gösterebilmekteydi.⁴¹ Osmanlı

³⁹ "Ailelere ve erbab-ı sanayie mahsus Singer dikiş makineleri. Peşin ve veresiye satış. İğne, yedek parçaları, yağ, işleme ipeği, iplik vesaire fiyatlarında büyük tenzilat yapılır.

Satış mağazaları: Beyoğlu Cadde-i Kebirde Numro 343 Bonmarşe Karşısında İstanbul Sultan Hamamı Yanı Postahane Sokağında Fatih Tramvay Caddesinde Kız Taşında Kadıköy Moda Caddesinde Üsküdar'da Vapur İskelesi Meydanında. Dikiş ve nakış dersleri meccanen verilir. Makine tamirati mağazalarımızda meccanen yapılır". "Singer Dikiş Makineleri", *İnci*, Sayı 11, 1 Kanuni Evvel 1919, s.19.

⁴⁰ Elif Mahir Metinsoy, *Mütareke Dönemi İstanbulu'nda Moda ve Kadın-1918-1923*, İstanbul: Libra Yayıncılık, 2014, s. 12.

⁴¹ Nicole van Os, "Milli Kıyafet: Müslüman Osmanlı Kadını ve Kıyafetinin Milliyeti", *Türkler*, Cilt 14, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.134.

devletinde moda kavramının bu şekilde bir işlev üstlenmesi, Tanzimat döneminde söz konusu olacaktır. Batı kültürünün üstünlüğünün kabul edilmesiyle “modernleşme eşittir batılılaşma o da eşittir modaya ayak uydurma” şeklinde kendini gösterecektir.⁴² Devrin lüks tüketim anlayışına göre, dayanıklı İngiliz kumaşından yapılmış ve işinin ehli “ecnebi” terziler tarafından en son modaya uygun biçilip dikilmiş kaliteli bir elbise, sahibinin ne kadar ince, kibar, şık, zarif, zevkli, zengin ve prestijli olduğunun kanıtıydı.⁴³ Modaya ayak uydurmak, bir taraftan seçkinlik ve statü sembolü kabul edilerek sosyal hayatın tüm alanlarını kapsayan zihniyet değişiminin yansıtırken⁴⁴ diğer taraftan modernleşmeden yana ya da modernleşme karşıtı olduğunu ifade etmek üzere kullanılan bir sembol haline geldi. Oysa 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar kadınların giyebileceği renkler, feracelerinin kalınlığı, peçenin ve eşarplarının uzunluğunu düzenleyen fermanlar çıkarılarak devlet otoritesi tarafından sınırlandırılmaya çalışılmıştı. Feracelerin incilmesi ya da bedeni biraz saran giysilerin tercih edilmesi “namus elden gidiyor” feryatlarına ya da ayaklanmalara sebep olmuştu.⁴⁵ Ancak Tanzimat’la birlikte başlayan hızlı değişim, özellikle İstanbul kadınının kıyafetinde kendini göstererek modernleşmenin en açık göstergesi konumuna geldi.

Artık Paris modasını yakından takip eden Beyoğlu Levanten terzilerinin, o günkü adlarıyla “modistra”larına dikiş diktirmek saygınlık kazandırıyordu.⁴⁶ Yeni modaya ayak uydurmak hanımlar arasında yaygınlaştıkça kadın ve erkek Frenk terzilerine talep giderek artmıştır.⁴⁷ Arnavutköy’de, Yeniköy’de, Tarabya’da, Büyükdere’de, Kadıköy’de Rum kızları; yetenek ve becerileriyle, büyük konaklarından orta halli meskenlere kadar İstanbul hanımlarına Paris ve Londra modalarını tanıtıyorlardı.⁴⁸

⁴² Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul:İletişim Yayınları, 2014, s.9.

⁴³ Yavuz Selim Karakışla, “Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923)”, *Tarih ve Toplum*, Nisan 2003, Cilt 39, Sayı 232, s. 16.

⁴⁴ Barbarosoğlu, *a.g.e.*, s.109.

⁴⁵ Nora Şeni, “19. Yüzyıl Sonu İstanbul Basımında Moda ve Kadın Kıyafetleri”, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Haz. Şirin Tekeli, İstanbul:İletişim Yayınları, 1993, s.56-57.

⁴⁶ N. Sabiha, “Bir Zamandan Beri...”, *İkdam*, 21 Şubat 1336/1920, s.3.

⁴⁷ A. Râsime, “Kadınlar Sanayi ve Ticâret”, *İkdam*, 22 Kanun-i sani 1316/4 Şubat 1901, s.4.

⁴⁸ Zafer Toprak, *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, s.254.

İktisadi ve milli sebeplerden ötürü çok eleştirilmiş olsa da Müslüman hanımlar tarafından tercih ediliyorlardı. Bu husus gazetelerde sıkça eleştirmiştir:

*İslam hanımlarının giydikleri giysileri Frenk nisvanına diktirmekten, onların menfaatine, aile bütçelerinin rehinedar olmasına hizmet eylemekten ne zaman kurtulacaklar?*⁴⁹

Basın yoluyla çeşitli çözüm yolları üretilerek, yabancı terzilere muhtaç olmaktan kurtulmanın yolları gösterilmiştir. N. Sabiha Hanım İkdâm'da yer alan makalesinde; Müslüman hanımların, Rum ve Ermeni terzilerin diktiği kostümleri birdenbire dikmeleri mümkün olmasa bile bunun için çaba sarf ederek o mertebeye ulaşmalarının mümkün olabileceğini vurguluyordu. O'na göre bu işin yolu, dil öğretmek ya da musiki eğitimi aldırarak kızlarına öğretmen tutmaktan çekinmeyen, masrafını göze alan ailelerin iyi bir yabancı terziye yani "modistra"ya birkaç ay ücret vererek kızlarına biçki ve dikiş eğitimi aldırmasından geçiyordu.⁵⁰ Böylece bir taraftan ekonomiye katkı sağlanarak ülkenin çıkarları gözetilecek diğer taraftan kimseye muhtaç olmadan mesleği ile geçinen ideal toplumun ideal kadın tipine örnek olunacaktı. Avrupa'yı takip eden, okuyan, yazan, giyimi-kuşamıyla şık ve modern bir çizgi sergileyen hanımlar, Tanzimat ve Meşrutiyet döneminin idealleştirilen kadın profiliydi. Hanımların dergiler yoluyla yeni modalardan haberdar olma, şık ve güzel giyinme çabalarının arkasında, bu ideal kadını temsil edebilme çabasının önemli bir yeri vardı. Üst tabakaya mensup hanımlar Rum ve Ermeni terzilere dikiş diktirerek bu statüyü sağlarken, mütevazı bir Osmanlı hanımının ayak uydurabilmesi için kendi dikişini dikebilmesi gerekiyordu. Bu anlamda kadın dergilerindeki moda ve dikiş sayfaları, sadece günlük beceriler öğretmekten ziyade toplumsal bir zihniyet değişimini hızlandırıcı bir rol üstlenmiştir. Kadın haklarının en önemli savunucusu konumunda olan *Kadınlar Dünyası* dergisinin kapak sayfasında modern bir hanımın dikiş makinesi başındaki fotoğrafı oldukça manidardır.

⁴⁹ N. Sabiha, "Bir Zamandan Beri...", *İkdâm*, 21 Şubat 1336/6 Mart 1901, s.3.

⁵⁰ N. Sabiha, "Bir Zamandan Beri...", *İkdâm*, 21 Şubat 1336/6 Mart 1901, s.3

Kaynak: *Kadınlar Dünyası*, Sayı 103, 17 Temmuz 1329/1913, s.1.

1869’larda çıkarılan ilk dergiden 1920’lerin sonlarına kadar kadınlara yönelik yayınlarda moda haberleri ve terziliğe dair bilgilerin yer aldığı sayfalar giderek artmıştır. Haberlerin arz talep dengesine göre yayınlandığını düşündüğümüzde kadınların bu tür yayınlara ilgiyle takip ettiklerini söyleyebiliriz. Özellikle hanımların mektuplar yoluyla dergilere ulaşabilmeleri, tercihlerini ve isteklerini iletebilmeleri ortak beğenilerin yaygınlaşmasını kolaylaştırıyordu.⁵¹ Öyle ki kadınların o güne kadar ihtiyaç duymadığı bir aksesuara moda sayfalarında sıklıkla yer ayrılması, belli bir süre sonra hanımların zorunlu hissettikleri bir ihtiyaç haline gelebiliyordu. Türk kadınlarının giyim kuşamda pek tercih etmedikleri kürk kullanımının belli bir dönem büyük rağbet görmesi bu duruma örnek gösterilebilir. Dergilerdeki dikiş köşelerinde elbiselerin kollarını ve göğüslerini kürkle süslemenin incelikleri anlatılarak kürk kullanımı önemli bir moda akımı haline getirilmiştir.⁵²

⁵¹ “İstanbul ve Taşra Karielerimize Hizmetimiz-Terzilhanemiz”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 19, 23 Teşrin-i Evvel 1331/4 Kasım 1895, s.2.

⁵² “Bugün orangutan, goril gibi büyük ve sair ufak tefek maymunların kuyruklarına piyasada verilen kıymet o dereceyi bulmuştur ki bu, hayretlere sezadır.” “Kadınlarda Kürk Aşkı”, *Yeni İnci*, Sayı 10, Mayıs 1339/1923, s. 7; “Moda: Kışlık mantolar”, *İnci*, Sayı 11, 1 Kan. Evvel 1919, s.19.

Kaynak: “Moda: Kışlık mantolar”, *İnci*, Sayı 11, 1 Kan. Evvel 1919, s.19.

Modayı takip etmek ve ona göre giyinmek özendirilmekle birlikte aşırıya kaçılmaması konusunda hanımlar uyarılmaktaydı. Kadınların moda düşkünlüğüne karşı uyarıcı ve hakiki moda hakkında okuyucularını bilgilendirmeyi sorumluluk kabul eden *Türk Kadını* dergisi, savaş yıllarında kumaş fiyatlarının yükselmesine rağmen modanın bir hastalık gibi kadınları sardığından yakınırdı.⁵³ Aradaki dengenin kurulabilmesi noktasında, kadın dergilerinin kadınlara toplumsal görevlerini öğretecek yayın politikaları benimsemeleri tavsiye edilmekteydi.⁵⁴

Dergiler çoğu zaman okuyucuların fikirlerine de başvurmuştur. Özellikle 1913 yılından sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin benimsemiş olduğu milli politikalar gereği kadınların kılık kıyafetlerinde milli değerleri yansıtabilecekleri bir moda oluşturma çabasına girildi. Dış giyime yönelik düzenlemelerin yapıldığı bu süreçte, çarşafın ve çarşaf başlığının nasıl olması gerektiğine dair tartışmalarda okuyucuların fikirlerine sıklıkla başvuruldu.⁵⁵ Yaşmağın nasıl kullanılacağına dair bir yarışma dahi düzenleyerek, okuyuculardan farklı şekillerde kullanılan yaşmaklar arasından milli değerlere ve günün modasına en uygun modeli belirlemeleri istenmiştir.⁵⁶

⁵³ Perihan, “Moda-Şehrazad”, *Türk Kadını*, Sayı 2, 6 Haziran 1334; Alıntı: *Türk Kadını (1918-1919) Yeni Harflerle*, Haz. Birsen Talay Keşoğlu, Mustafa Keşoğlu, İstanbul:Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, 2010, s.45.

⁵⁴ Mehmet Cavit, “Hanımlarımıza”, *Kadın*, Sayı 1, 13 Teşrin-i Evvel 1324/26 Ekim 1908, s.2.

⁵⁵ “Yeni Moda Cereyanları Etrafında: Nazarı Celb Eden Bir Kaç Model,” *Yeni İnci*, Sayı 1, Haziran 1338/1922, s.28.

Yeni Moda Cereyanları Etrafında: Çarşaf Başlığı, Saç modelleri,” *Yeni İnci*, Sayı 2, Temmuz 1338/1922, s.18.

⁵⁶ “Yaşmak Modası”, *İnci*, Sayı 4, 1 Mayıs 1919, s.13.

İnci dergisinin gündeme getirdiği bu moda akımıyla yaşmağın yüzün yan taraflarından çıkan saçlarla son modaya uygun yeni bir modelinin yaratıldığı okuyuculara duyurulmaktaydı.⁵⁷ Görüldüğü gibi milli bir modanın yaratılmasında olduğu gibi kadınların beğenilerinin dönüştürülmesinde de basında yer alan haberler belirleyici rol oynamıştır.

Sonuç

Tanzimat dönemine kadar, varlıklı Osmanlı hanımları modaya ayak uydurmak adına yüksek maliyetlerle Rum ve Ermeni terzilere dikiş diktirirken geleneksel yapıdaki orta halli ailelere mensup hanımlar kendi dikişlerini kendileri dikmekteydiler. Modayı takip etmekten daha ziyade ihtiyaçlarını karşılamak için dikiş diken mütevazı Osmanlı hanımları arasında moda kavramının yaygınlaşması, Tanzimat sonrası dönemde söz konusu olacaktır. Kadın dergilerinde yer alan moda sayfaları ve terziliğe dair bilgilerin verildiği biçki-dikiş köşeleri ile özellikle İstanbullu hanımlar Avrupa modasını günü gününe takip edebilmeye başladılar. Avrupa'daki son moda kıyafetleri ve özellikle Paris mağazalarında sergilenen elbise modellerini dergilerdeki haberler sayesinde görüp, tarif edilen dikim tekniklerine uyarak benzer kıyafetlere sahip olabiliyorlardı. İstanbul hanımları kadar Anadolu'daki hanımlar da, dergilere gönderdikleri mektuplar yoluyla yayınları takip ederek modaya ilgisiz kalmadıklarını gösterdiler. II. Meşrutiyet'ten sonra kadın dergilerinin sayılarının artması ve dergilerde moda-dikiş-nakış haberlerine ağırlık verilmesiyle, yeni modalar daha geniş kesimler tarafından takip edilmeye başlayacaktır. Böylelikle moda olgusunun sadece seçkin tabakadaki hanımlar tarafından uygulanabilir olma düşüncesi değişerek, moda algısı toplumun farklı kesimlerindeki hanımlar arasında yaygınlaşacaktır.

⁵⁷ "Yaşmak Modası", *İnci*, Sayı 10, 1 Teşrin-i sani 1919, kapak sayfası.

KAYNAKÇA

Acun, Fatma, “Arnavutköy Amerikan Kız Koleji Mezunları ve Meşhurları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 11, Sayı 22, Güz 2015.

Akpınar, Seval, “Basın Tarihi: İlk Kadın Gazetesi: Hanımlara Mahsus Gazete”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 16, Ocak 1965.

Alkan, Mehmet Ö., “Tanzimat’tan Sonra ‘Kadın’ın Hukuksal Statüsü ve Devletin Evlilik Sürecine Müdahalesi Üzerine”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 50, Yaz 1990.

A. Râsime, “Kadınlar Sanayi ve Ticâret”, *İkdam*, 22 Kanun-i sani 1316/4 Şubat 1901, s.4.

Ayverdi, İlhan, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Cilt 3, İstanbul: Mas Matbaacılık, 2005.

Barbarosoğlu, Fatma, *Moda ve Zihniyet*, İstanbul:İz Yayıncılık, 2013.

Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul:Metis Yayınları, 1999.

“Çarşaf ve Elbise Modelleri”, *Resimli Ay*, Sayı 2, 31 Şubat 1339/29 Şubat 1924, s.33.

Demirdirek, Aynur, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*, Ankara: Ayizi Kitap, 2011.

“Dikiş ve Tabahat”, *Mehasin*, Kanun-i sani 1324/1908, Sayı 5, s.371 -373.

“El işleri, Dikiş”, *Kadınlar Dünyası*, Sayı 105, 17 Ağustos 1329/1913, s.15.

“Elişleri”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 106, 27 Mart 1312/ 8 Nisan 1896, s.7.

“Elişleri: Dikiş”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 104, 13 Mart 1312/25 Mart 1896, s.7.

Falierou, Anastasia, “Giyim Kuşamda Değişim: Adres, Paris Modası idi”, *Popüler Tarih*, Sayı 74, Ekim 2006.

Gülistan İsmet, “Kendi Kendine Terzilik-Biçki Dersleri [1]”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 334, 11 Teşrinievvel 1317/24 Ekim 1901, s.1-3.

Gülistan İsmet, “Kendi Kendine Terzilik-Biçki Dersleri [16]”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 361, 2 Mayıs 1318/15 Mayıs 1902, s.3-4.

“Haftanın Modası”, *Süs*, Sayı 1, 16 Haziran 1339/1923, s. 9.

“Hanım Makine Başında”, *Süs*, Sayı 3, 30 Haziran 1339/1923, s.13

“İlkbahar Modası”, *İnci*, Sayı 3, 1 Nisan 1919, son sayfa.

İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869–1927), Yay. Haz. Zehra Toska, Serpil Çakır, Tülay Gençtürk, Sevim Yılmaz, Selmin Kurç, Gökçen Art, Aynur Demir Direk, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayını: 5, İstanbul:Metis Yayınları, 1993.

“İstanbul ve Taşra Karielerimize Hizmetimiz-Terzihanemiz”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 19, 23 Teşrin-i Evvel 1331/4 Kasım 1895, s.2

“Kadınlarda Kürk Aşkı,” *Yeni İnci*, Sayı 10, Mayıs 1339/1923, s. 7.

Karakışla, Yavuz Selim, “Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923)”, *Tarih ve Toplum*, Cilt 39, Sayı 232, Nisan 2003.

-----, *Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923)*, İstanbul:Akıl Fikir Yayınları, 2014.

“Küçük Kız ve Erkek Çocuklar İçin Libaslar”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 7, 11 Eylül 1311/23 Eylül 1895, İlave.

Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Mehmet Cavit, “Hanımlarımıza”, *Kadın*, Sayı 1, 13 Teşrin-i Evvel 1324/26 Ekim 1908, s.2.

“Meslek”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 1, 19 Ağustos 1311/31 Ağustos 1895, s.2-3.

Metinsoy, Elif Mahir, *Mütareke Dönemi İstanbulu’nda Moda ve Kadın-1918-1923*, İstanbul: Libra Yayıncılık, 2014.

“Mamulât-ı Dahiliye İstihlâkı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesinin Terzihanesi” *Siyanet*, Cilt 1, Sayı 1, 26 Mart 1914, s.15

“Moda Hakkında Bir İki Söz”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 4, 31 Ağustos 1311/ 12 Eylül 1895, İlave.

“Moda: Kışlık Mantolar”, *İnci*, Sayı 11, 1 Kanuni Evvel 1919, s.19.

“Moda-nakış-biçim”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 1, 19 Ağustos 1311/31 Ağustos 1895, ilave.

“Moda Resimleri Tarifati”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 7, 11 Eylül 1311/, 23 Eylül 1895, İlave.

“Moda meseleleri”, *İkdam*, 10 Teşrin-i evvel 1921, s.5.

“Moda ve Biçim”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 118, 26 Haziran 1313/8 Temmuz 1897 s. 7.

N. Sabiha, “Bir Zamandan Beri...”, *İkdam*, 21 Şubat 1920, s.3.

Os, Nicole Van, “Milli Kıyafet: Müslüman Osmanlı Kadını ve Kıyafetinin Milliyeti”, Çev. Bülent Keneş, *Türkler*, Cilt 14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

“Örneklerin Tarifi”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Sayı 4, 31 Ağustos 1311/12 Eylül 1895, ilave.

“Paris’ten Getirttiğimiz Elbise Modelleri”, *Resimli Ay*, Sayı 5, Haziran 1340/1924, s. 32.

“Paris Tuvaletleri”, *Mehasin*, Sayı 3, 31 Teşrin-i evvel 1324/ 13 Kasım 1908, s.158.

Perihan, “Moda-Şehrazad”, *Türk Kadını*, Sayı 2, 6 Haziran 1334/1918.

Singer Dikiş Makineleri Usul İstimaline Havi Talimatname, 13 Kanun-ı evvel 1882.

“Singer Dikiş Makineleri”, *İnci*, sayı 11, 1 Kanun-i evvel 1919, s.19

“Sonbahar Çarşaf Modelleri”, *İnci*, Sayı 1, Mart 1919, son sayfa.

“Son Moda”, *Süs*, Sayı 18, 13 Teşrin-i evvel 1339/1923, s. 5.

“Son Moda Teciliyatı”, *Süs*, Sayı 1, 16 Haziran 1339/1923, s. 9.

Şeni, Nora, “19. Yüzyıl Sonu İstanbul Basınında Moda ve Kadın Kıyafetleri”, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Haz. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Turan, Namık Sinan, “Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar” *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2013/1, Sayı 12.

Türk Kadını (1918-1919) Yeni Harflerle, Haz. Birsen Talay Keşoğlu, Mustafa Keşoğlu, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, 2010.

Toprak, Zafer, *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.

-----, *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul: Doğan Kitap, 2012.

-----, "Tesettürden Telebbüse ya da Çarşaf veya Elbise - 'Milli Moda' ve Çarşaf", *Tombak*, Sayı 19, Nisan 1998.

Vedide, "Biçki ve dikiş", *Kadınlık*, Sayı 5, 3 Nisan 1330/1914, s.12-13.

Vedide, "Terzilik", *Kadınlık*, Sayı 9, 3 Mayıs 1330/1914, s.12-13.

Vedide, "Terzilik", *Kadınlık*, Sayı 10, 10 Mayıs 1330/1914, s.14-15.

Vedide, "Terzilik", *Kadınlık*, Sayı 11, 17 Mayıs 1330/1914, s.15.

Vedide, "Terzilik", *Kadınlık*, Sayı 12, 24 Mayıs 1330/1914, s.11-12.

"Yaşmak Modası", *İnci*, Sayı 4, 1 Mayıs 1919, s.13.

"Yeni Moda-Paris'te Birkaç Gelin Kıyafeti", *Süs*, Sayı 6, 21 Temmuz 1339/1923, s.8.

"Yeni Moda Cereyanları Etrafında: Nazarı Celb Eden Bir Kaç Model," *Yeni İnci*, Sayı 1, Haziran 1338/1922, s.28.

"Yeni Moda Cereyanları Etrafında: Çarşaf Başlığı, Saç modelleri," *Yeni İnci*, Sayı 2, Temmuz 1338/1922, s.18.

"1919 Çarşaf Modelleri", *İnci*, Sayı 1, 1 Şubat 1919, son sayfa.

